

veo seksualne stvari

(„beli hotel“ donalda majkla tomasa)

radoman kordić

Odstuno se ne da odrediti, mada se opaža upravo na pragu realnog, istorije, i to kako (kao odsutno) utemeljuje njene tokove. Ova ga, ipak ne uzima ozbiljno. Zadovoljava se kulturnim fenomenima i prirodnim poretkom koji je projekcija poretka kulture. Priroda, da to kažem jednom lakanovskom formulom, ne može sebe da označi [3]. Ona se pokazuje kao označiteljski ne-smisao. Ali time što ne može sebe da označi, što joj kao takvoj nije svojstveno nikakvo značenje, ona postaje deo univerzuma besede – kao manjak, koji istoriju ne zanima, mada se bavi, nesvesno, označiteljem upravo tog manjka. U suštini, ona je istorija označitelja manjka, ili tačnije, njegovih efekata.

Pojam istorije ovde je metafora za svaki govor koji promašuje predmet i koji se, pri tome, prikazuje kao govor o stvari (po sebi) odnosno o označitelju koji ne označava sam sebe; Lakan ga obeležava kao označitelj B [3] koji čini deo A (B A). (Kod Lakana A, znak za velikog Drugog, znači različite stvari: prvo slovo alfabeta, prvi označitelj, trezor označitelja; u njemu je situiran univerzum besede; A je potom struktura subjekta, itd.) I to je jedini način na koji nam se stvar pokazuje, tj. način na koji je moguć govor o stvari. To ne znači i da nam je taj govor odmah razumljiv. Mi ga, zapravo, čujemo i tumačimo kao efekat istine, koji ne jemči istinitost tumačenja. Razume se, ovo mora da važi i za seksualnu stvar, ukoliko ona na bilo koji način utemeljuje subjekt.

Iz perspektive istorije, tj. na ravni fenomenalnog, valja zaključiti da nema strukture seksualnosti, odnosno da postoji više struktura seksualnosti: postoji seksualna stvar subjekta, kulture, prirodnog reda, itd. Roman Donalda Majkla Tomasa *Beli hotel* 7., mada pretpostavlja neskrivenost seksualne stvari – time što je strukturiran kao frojdoski roman, kao izveštaj o jednom Frojdomu slučaju, čak kao roman o psihoanalizi i njenoj stvari, itd. (pomeno sam samo neke oblike Tomasovih beseda u ovom romanu), i mada ga, u osnovi, strukturira označiteljski manjak seksualne stvari – ipak je organizovan kao istorija seksualne stvari u formalnom i značenjskom pogledu. Roman počinje (apokrifnom) prepiskom nekolicine poznatih analitičara (posebno mesto pripada Frojdu), u kojoj se nalaze i nepatvorene činjenice, no u kojoj se seksualna stvar ne pojavljuje. I to je bitno. Različita gledišta i različite biografije analitičara određuju izgled seksualne stvari. Tomas to ne kaže određeno. Ipak, on izričito relativizuje psihoanalitički objekt, što može biti aluzija na odsutnost seksualne stvari i, s obzirom na Tomasovu književnu svest, aluzija na odsutnost psihoanalitičkog objekta. Tomasov roman se može shvatiti kao demonstracija te konstrukcije, ali i kao književna konstrukcija kojoj seksualna stvar izmiče. Izvestan ironičan odnos prema psihoanalitičkim uverenjima je vidljiv; pokazuje se, efektno, u variranju jedne iste teme u različitim besedama. No te varijante Tomas gradi i kao učinke istine seksualne stvari, koja ne jemči istinitost varijanti.

I za psihoanalizu seksualne stvari se pojavljuje kao označitelj manjka. Svedoci su Frojd i njegovi učitelji, a u ravni besede, promena označitelja koja obeležava i nastajanje psihoanalize. Tri scene su u tom pogledu karakteristične [1]. Brojka tri kao da uvodi mitski registar mišljenja. U stvari, on je i svojstven svakoj besedi o seksualnosti. Pojavljuje se u metafori, pa i u samom označitelju manjka koji je na delu i koji određuje Frojdom put u psihoanalizu.

Prvi put se označitelj manjka seksualne stvari, u polju koje pripada psihoanalizi, pojavljuje u Frojdom razgovoru s Brojerom (Frojd je tada bio mlad lekar), koji će za teškoće jedne pacijentkinje reći da su proizvod *tajni ložnice*. Na Frojdom zahtev

da pobliže odredi svoju dijagnozu, Brojer će precizirati da je reč o tajnama bračnog kreveta. Promena označitelja, čak i ako je reč o sinonimima pokazuje da je stvar ostala neraskrivena. Neće je raskriti ni Šarko svojim objašnjenjem uzroka psihičkih poremećaja: „... uvek genitalna stvar, uvek, uvek, uvek“, iako je neposredno imenuje. Imenovanje i čini problem: šta je, u stvari, imenovano? Može li seksualna stvar sebe da označi? U trećoj sceni, u kojoj se, reklo bi se, stvar pojavljuje lično, pokazuje se i opseg imenovanja. Frojd je, ovog puta, izriče povodom pacijentkinje koja je osamnaest godina ostala nevinna u braku pored impotentnog muža, i to kao jedini lek koji bi imao smisla: *Penis normalis (dosim). Repetatur*. Stvar je, najzad, jasno imenovana, ali kao nedostupni objekt. To će biti i u Frojdom učenju. Istina, Frojdu stoji na raspolaganju seksualni tekst «koji se situira između stvari i subjekta» [1]. Imenovanje obrazuje sam manjak. No, Frojdu se seksualna stvar mogla pokazati i kao nesvesna predstava koja je »predstava same stvari«.

Psihoanaliza ni u tom slučaju nema nikakvu prednost u odnosu na književnost. Tomas to zna. Seksualni tekst koji nastaje za pišaćim stolom isto je toliko neposredan koliko i seksualni tekst koji nastaje na psihoanalitičkoj seansi. Ali, na psihoanalitičarevom kauču je subjekt koji govori i koji svoj status dobija od Drugog. Od Drugog dobija i vlastitu poruku u izokrenutom vidu. Ta razlika se pojavljuje i kod Tomasa između besede koju njegova junakinja izgovora, navodno, pred Frojdom i onoga što ispiše kao kvazi-književni sastav. Uprkos sve većoj neposrednosti opisa seksualnog čina, genitalija (u pozorištu i filmu gotovo naturalističkom markiranju spolnog čina), sve većoj seksualizaciji jezika, kod Tomasa, i u književnosti uopšte, pomenuta razlika daje seksualnosti fantomski karakter. Subjekt na kauču očekuje kaznu od Drugog. Drugi književnog junaka je, međutim, precrtan (A). Manjak ga uvek obrazuje, isti onaj manjak koji obrazuje i fantom seksualnosti.

Fantomski karakter seksualnosti sastavni je deo evropske civilizacije od njenih početaka. Moglo bi se čak reći da se rat koji, u neku ruku, utemeljuje evropsku kulturu, vodi oko fantoma seksualnosti. Reč je, naravno, o trojanskom ratu i Heleni, čije je ime, postoji takva pretpostavka [5], služilo kao grčki izraz za seksualnu stvar. No, neka to i nije tako, sigurno je da je Helena kod Homera, Hezioda, Euripida, gde god se pojavljuje, uvek objekt za drugog, ali objekt koji je odsutan i koji se u evropskoj kulturi pokazuje kao nedostupni objekt psihoanalize, kao označitelj manjka koji strukturira evropsku kulturu. Razume se, evropsku kulturu strukturira i pokušaj dozezanja seksualne stvari. Značajnim svojim delom evropska kultura se i ispisuje kao tekst koji odslikava nastojanje da se raskrije seksualna stvar, rekao bih čak na način na koji Dekart raskriva identitet subjekta, i koji je tek Frojd formulisao (što nikako ne znači da seksualnost pre njega nije mišljena, niti da pre Dekarta nije promišljan identitet subjekta). Frojdom otkriće, međutim, unelo je prevrat u zapadnjačku metafiziku subjekta. Jer, »nesvesnom je sve dopušteno, sem da artikuliše 'dakle je sam'« [3]. Ono to i ne može, ukoliko njegovo funkcionisanje čini tip odnosa po kojem jedan označitelj predstavlja subjekt za drugi označitelj. A upravo ovaj odnos je, po Lakanu, »metafora funkcionisanja nesvesnog« [3].

Izvesnost subjekta u frojdoskoj perspektivi čini, dakle, samo manjak koji čini i izvesnost seksualne stvari. Otuda, potraga za seksualnom stvari mora biti i potraga za identitetom subjekta. I jedno i drugo su nedostupni objekti. (Tako psihoanaliza, na trenutak, dolazi na poziciju zapadne filozofije, koju

inače odbija). I tako se realizuju, kad se uopšte realizuju. Seksualnost i subjektnost Tomasove junakinje u pesmi »Don Dovani« ispoljavaju se kao seksualni tekst, fantazmatski, ili tekst sna. Junakinja i subjekt teksta izričito pominje san; a i pesma je strukturirana onako kako Frojd kaže da je strukturiran san. Tomas i u tome sledi Frojda. Istina, pesma je istodobno sačinjena kao ilustrativni priručnik psihoanalitičkih koncepta: falusne majke, voajerizma, kastracije, sadomazohizma, dnevnog sna, kosmizacije erosa itd, što isključuje njenu fantazmatsku jedinstvenost ili jedinstvenost priče sna. No i kao prepev psihoanalitičkih ideja, ona je izraz komadanja seksualne i subjektske stvari.

Ovo komadanje je pouzdan znak da u Drugom nedostaje bitni označitelj – falus, od kojeg zavisi strukturacija subjekta i integracija želje. Eksplozija seksualnosti u »Don Dovaniju«, pornografska, u suštini je ispisivanje teksta zadovoljenja želje, i to, doslovno, želje drugog. Naslov pesme u okviru psihoanalitičke hermeneutike i psihoanalitičkih znanja to nedvosmisleno potvrđuje. Junakinja svoju pesmu ispisuje na partituri Mocartovog *Don Dovanija* i time naznačuje karakter svoje seksualnosti. Don Žuanova ljubav je, naime, preobraćeni homoseksualizam. Frojd, odnosno Tomas, to će u analizi pacijentkinje, junakinje, u apokrifnom Frojdom izveštaju, i reći. Seksualna stvar već stoga se nije mogla pojaviti u ovoj pesmi. Nesklad i izvesna protivurečnost u seksualnom tekstu Tomasove junakinje, verovatno su proizvod Tomasove konceptualne zbrke. On hoće da objedini priču jedne ličnosti (koja je, uz to, sastavljena od nekoliko ličnosti) i priču psihoanalize. Efekat je, ponekad, nenamerno parodičan. Psihoanalitičku priču o seksualnosti čini, da tako kažem, dugački niz raznovrsnih tema, od kojih se neke međusobno isključuju. Tomas to prevlada. No i pored toga, beseda njegove junakinje, sred psihoanalitičkog kompendijuma, mora pokazivati barem na ono što je u njoj odsutno. Šta se onda pojavljuje u rečima junakinje, u jedinim rečima koje neposredno predstavljaju seksualnu stvar? Uživanje u jeziku i uživanje jezika, uživanje u seksualnom tekstu – i to s ove strane principa zadovoljstva, prosto zato što se seksualna stvar i struktura subjekta, u skladu s Frojdomovom teorijom nagona smrti, mogu nazreti tek s one strane principa zadovoljstva, u vremenu u kojem *svrha snova nije bila ispunjavanje želje* [2].

Uživanje jezika mora biti i uživanje seksualne stvari i u pervertiranom vidu seksualnosti ili u fantazmu, kao u slučaju Tomasove junakinje, prosto zato što je uživanje Drugog, koji je simbolički univerzum, ono vreme kad svrha snova nije bila ispunjavanje želje pojedinačne ličnosti, dok želja još nije bila otuđena, inhibirana (»Istinitost otuđenja se pokazuje u izgubljenom delu«, veli lakan [3], odnosno dok je bila samo želja Drugog. Istina, kao želju je raspoznavamo upravo po tome što je želja Drugog, što je zadovoljenje nemoguće, tj. po tome što je manjak obrazuje. Strukturi seksualnosti subjekta pripada onda uloga označitelja B seksualne stvari, čiji se efekti prepoznaju u strukturi psihičnosti, u referentnim sistemima koje ova struktura otvara. Položaj i izgled označitelja B određuje tačka gledanja kulture, sistema kulture, ali i način aktualizacije seksualne stvari u sistemu kulture, razume se, u označitelju B.

Tomasov roman *Beli hotel*, uz to što treba da bude psihoanalitički roman i roman o psihoanalizi, njenim motivima i njenim iskušenjima, ili upravo zbog toga što je tako zamišljen, postaje i roman o označitelju B seksualne stvari. Pokazuje se, naime, da ne postoji jedan označitelj B, odnosno da se on pojavljuje uvek kad se pojavljuje manjak koji ga iz-

nova ustanovljuje. U »Don Đovaniju« označitelj B je Mocartov junak, tj. Mocartova opera, ili da kažem u lakanovskom duhu, i tačnije, i iz perspektive Tomasovog romana, partitura (pismo) *Don Đovanija*.

Iz činjenice što se pismo u sebe zatvara, veli Lakan, »izbjega mogućnost jednog jedana« 3 koje, s obzirom na to da se oslanja na pismo, čini da se pojava nešto što ima status suviška (*un en plus*), suvišnog označitelja »kao mogućnosti neposredne intervencije funkcije subjekta, utoliko što je označitelj ono što predstavlja subjekt za jedan drugi označitelj« [3]. Suvišak u pesmi »Don Đovani« svakako su psihoanalitički koncepti, koji umesto da otkriju, zakrivaju seksualnu stvar u Tomasovoj prozi. Tomas ih je uneo u pesmu ne snalazeći se u logici psihoanalitičke hermeneutike, ili zato što je tu logiku hteo da razori. No, ako je to nameravao, izabrao je pogrešan način. Prosto zbrajanje psihoanalitičkih konceptata ne može dovesti u pitanje načela njihovog obrazovanja, odnosno poredak koji im je svojstven i koji se otkriva u psihoanalitičkoj praksi.

U prilog pretpostavci da Tomas sumnja u logiku psihoanalitičke hermeneutike ide i činjenica što on deo romana gradi kao ispravku takozvane Frojdove interpretacije, koja je korektno izvedena u Frojdomov duhu i čak približno Frojdomov postupku. Tomasu je to pošlo za rukom i zato što je za analizu slučaja svoje junakinje koristio podatke iz Frojdovih slučajeva Ane O. (prve Frojdove i Brojerove pacijentkinje, koja je uz to i histerik kao i Tomasova junakinja) – Tomasova junakinja u apokrifnom Frojdomov izveštaju zove se »Frau Ana G.« – i iz čuvenih *Pet psihoanaliza*, posebno iz slučaja »Čoveka-vuka«, potom slučaja »Dore«, itd. S obzirom na građu od koje je složena takozvana Frojdova interpretacija, Tomasovu sumnju u logiku psihoanalitičke hermeneutike treba razumeti kao nerazumevanje funkcionisanja psihoanalitičke hermeneutike, koja je zaista nemoćna pred kombinovanim likom kakva je Tomasova junakinja.

Suvišni označitelji iz pesme »Don Đovani« uistinu se pokazuju kao funkcije subjekta (i da li?) seksualne stvari. Istina, u njima se ni subjekt ni seksualna stvar ne pokazuju drugačije do kao odsutno, koje se može pojaviti i na drugom mestu, iza drugog nekog označitelja B i kao odsutno svakog odsutnog koje se pokazuje. »Gaštajnski dnevnik«, treći deo Tomasovog romana, zbog svega toga je logično morao biti varijanta »Don Đovanija«, no varijanta koja pretpostavlja drugu tačku gledanja i u kojoj označitelj suviška postaju subjekti označitelja jednog jedana iz »Don Đovanija«, odnosno tumačenje koje, pri tom, podrazumeva dalja tumačenja, preobražaj seksualnog teksta, što se u romanu izražava kao preobražaj besede. (Tomas često menja oblik besede iz naratoloških razloga i u manjoj meri zato što sledi pretpostavke i motive seksualnog teksta. Ovaj je, makar u kabinetu analitičara, po pravilu individualizovan. Kod Tomasa, međutim, seksualni tekst je, manje-više, jednoličan. Pornografski opisi snošaja ponavljaju se u raznim varijantama teksta. Njihova invarijantnost, poznata, na primer, u srodnoj usmenoj literaturi, nije nikakav znak otkrića seksualne stvari. Naprotiv, reč je o isključenju te stvari, o otuđenju subjekta, kojemu uživanje, da uslovno kažem, u seksualnoj stvari, zamjenjuje uživanje u ivarijantnosti seksualnog teksta. Privlačnost čitavih književnih žanrova zasniva se na takvoj zameni, recimo krimića i ljubića.)

Tomasova konceptualna zbrka u izvesnoj meri je i proizvod njegovog nastojanja da svoj roman strukturira u različitim registrima. Tako bi, između ostalog, *Beli hotel* trebalo da bude i roman o psihoanalizi čiji označitelj B zahteva dramaturgizaciju psihoanalitičkih konceptata. Na dramaturgizaciji je, opet, da raskrije seksualnu stvar, koju Tomas, povrh toga, simbolizuje upravo izrazom »beli hotel«; on je kao seksualna stvar dijalektizovano mesto susreta seksa i smrti. (Istina, Tomas se drži jednostavnijeg sistema simbolizacije, svojstvenog počecima psihoanalize; u tom sistemu, »beli hotel« bi bio simbol materice. Tomas to sam u romanu nagoveštava, mada je svestan jednosmerne referentnosti psihoanalitičke simbolike s njenih početaka.) Videna u ovoj perspektivi, sva poglavlja u romanu predstavljaju varijante jednog istog pisma i u isti mah po jedan način dešifrovanja odsutnog pisma, što će reći, Tomasov roman je varijanta psihoanalitičkog (Frojdogovog) teksta, psihoanalitičkog seksualnog teksta, koji je strukturirala odsutnost seksualne stvari. Za Tomasov roman ta hipotetična varijanta ima status

pisma seksualne stvari. *Beli hotel* je sastavljen od nekoliko načina čitanja tog pisma; on je drama usvajanja novog označitelja koji je Frojd uveo. I apokrifna Frojdova interpretacija (poglavlje »Frau Ana G.«) samo je jedan oblik čitanja u kojem seksualna stvar ostaje skrivena, štaviše, s obzirom na kanoničnost ovog teksta, u kojem se ne pokazuje. Poglavlje »Frau Ana G.« ima status Frojdogovog fantazma. A ceo roman prelazi iz registra iskušavanja psihoanalitičkih konceptata u registar iskušavanja odsutnosti seksualne stvari, koja strukturira ne samo seksualni tekst, nego i tekst realnosti (poglavlje »Klimatsko odmaralište«), te i istorijski tekst (poglavlje »Kola za spavanje« i »Prihvatni logor«, u kojima sam izvor zadovoljstva, seksualnu stvar, truje neka sila, nagon smrti. Tomas tako ponovo nalazi odbačeni panseksualizam, ponovo se nalazi u vrtlogu psihoanalitičkih ideja, svojih procena tih ideja i seksualnih fantazama koji izmiču logici i kontroli romasijera).

Poseban registar seksualnosti, jedinstvo seksa i smrti, Tomas organizuje kao posebnu besedu, koja nema ništa od dijalektike seksa i smrti, ukoliko se slike nasilja i krvi ne shvate kao ispoljavanje dijalektike nagona smrti, na šta smo, u izvesnom smislu, prinuđeni. Ipak, pošto seksualna stvar ne može biti drugo do rad dijalektike nagona smrti, prirodno je da se ispoljava u svakom trenutku seksualnosti, odnosno da seksualno zadovoljstvo truje neka sila, kako kaže Tomas. Vrhunac uživanja nalazi se onda na pragu dijalektike istog i ne može se doseći dok se ne prekorači taj prag. (Uostalom, poznati su primeri istovremenosti smrti i orgazma; možemo pretpostaviti da se u tim slučajevima seksualna stvar ispoljava kao rad dijalektike istog.) Dakle, vrhunac uživanja se ispoljava kao manjak koji ne izmiče nužnosti simbolizacije. Figuracija tog uživanja na pragu dijalektike istog, naoko, literarno uspeła (i to je paradoks, jer uspeła literatura otvara uvid i na taj način otkriva ono što je ne-skriveno), ipak je samo tekst u kojem se rupa realnog, rad dijalektike istog ne otkriva; figuracija samo raskriva odsutnost seksualne stvari na pragu dijalektike istog. Korak dalje je praznina. Literatura (i nijedan oblik duhovne delatnosti, čini se) više i ne može da pokaže. Školski primer, mada, u izvesnom vidu, karikaturalan (proces simbolizacije nije dovršen; znak je i odviše prisutan u svojoj stvarnosnoj funkciji), jeste Tomasov opis polnog snošaja nožem: »Još uvek veoma nežno, Demidenko je oponašao pokrete snošaja; Semaškov grohotni smeh vraćao se kao odjek s bokova jaruge, dok se ženično telo trzalo unazad i polako smirivalo, trzalo i smirivalo. Nakon nekog vremena više nije reagovala i činilo se da je prestala da diše. Semaškov progunda da gube vreme. Demidenko okrenu oštricu i zari je duboko unutra«. Jedinstvo smrti i seksualnosti označeno je, ipak u nekoliko ravni u ovom kratkom odlomku Tomasovog romana: simbolički – u klasično-psihoanalitičkom smislu: nož je simbol penisa – i kao aktualizacija sheme simbolizacije polnog akta. Simbolički poredak se pruža sone strane principa zadovoljstva. Tomasov opis je i ponešto grub prevod unutrašnjih opažaja u spoljašnje, što je jedini način, po Frojdu, na koji nam mogu biti dostupna zbivanja u telu. Najzad, ili na prvom mestu po nameri, Toma-

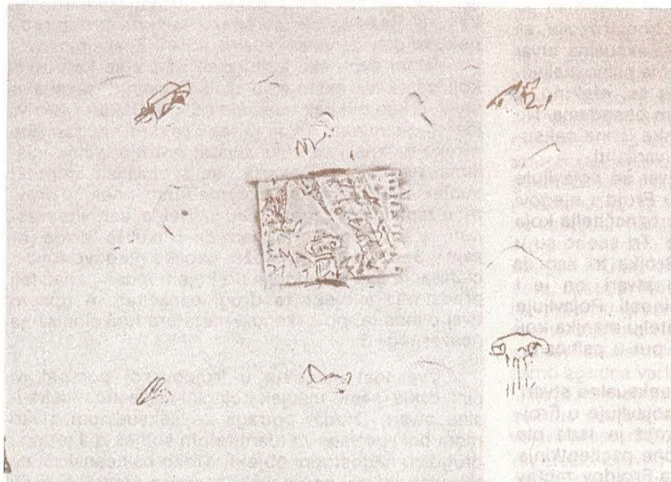
sov opis je dramaturgizacija ideologeme o smrti i seksu, dramaturgizacija odsutnog, koje je i predmet seksualnog doživljaja. Seksualnu stvar Tomasovoj junakinji posreduje homoseksualizam u frojdomskoj interpretaciji ili jevrejski kompleks po njenom shvaćanju, odnosno Tomasovoj ispravci frojdogovskog tumačenja. (Jevrejski kompleks, sem toga što bezrazložno suprotstavlja istorijsku realnost psihoanalizi, mora da uvede i element autodestruktivnosti, dakle, rad nogona smrti, koji sasvim sigurno, nije nekakvo posebno jevrejsko obeležje.) Seksualna stvar je, prema tome, junakinji uvek zaklonjena, iako joj suštinski određuje život. Prirodno, dijalektika nagona smrti nikada se neposredno ne ispoljava, paradoksalno, ni u smrti, ako ova zaista znači nemogućnost života, tj. rada dijalektike istog.

Moglo bi se reći da ovo ne važi za takozvanu normalnu ličnost, i da uprkos svemu čovek uži u homoseksualnom odnosu. Ne-perverzna ličnost, naime, nema straha od stapanja koje bi uništilo njen identitet 6&. Relativnost ove odrednice lako je pokazati; ne-perverzna ličnost nije oslobođena straha od smrti, niti je strah od smrti znak isređivosti ličnosti. Najzad, ne postoji ličnost koja nije sasvim u dijalektici istog od trenutka od kad postoji kao ličnost. Istorijsko određenje u toj ravni ne može biti drugo do drugorazredni uslov, ili čak funkcija dijalektike istog.

Ličnost, da za trenutak napustim književnu antropologiju, uvek živi jedan model života, u kojem dijalektici smrti, nagonu smrti, može pripadati i uloga jezgra, koje je otuđuje. Uživanje, u ovom slučaju, je uživanje modela. Svaki model proizvod gubitak i proizvod je gubitka. Paradoksalno je to što taj gubitak čoveka održava i omogućuje mu pristup na mesto uživanja, koje, s obzirom na nemogućnost potpunog uživanja, postoji samo kao zahtev: još uživanja.

Uživanje perverzne ličnosti, u suštini je uživanje u odsutnom i uživanje odsutnog: »Izopaćenik zna dobro da je izopaćenost pozorište« 6&; on se odriče odnosa s drugim u kojem bi izgubio svoj identitet. Tomas seksualno uživanje svoje junakinje pretvara u veliku misteriju u klasičnom smislu, samo što je u Tomasovoj misteriji raskrivenost falusa, u suštini, način maskiranja, poricanja odnosa s drugim. Označitelj falus je beleg želje Tomasove junakinje, odnosno beleg nostalgije (čak, patnje) zbog nedostatka tog označitelja 4&.

Zahtev: još uživanja i rad korote zbog nedostatka označitelja falusa u suštini su različiti manifestacije dijalektike nagona smrti, odnosno, različiti odgovori na nužnost te dijalektike, koja je uvek ista, bez obzira, na primer, na različite vidove sistema (kulturnih, psiholoških), na raznovrsnost zakonitosti oblikovanja doživljaja i (da li?) nedostupna svakom projektu ima. Pokazuje se kao označiteljski ne-smisao. Ako dijalektika istog ne može sama sebe da označi, trebalo bi očekivati da je može označiti čovek kao označitelj manjka. On je, možda, i označuje. Međutim, kad pokuša da uđe u trag te dijalektike, iščezava u označiteljskom ne – smislu, o čemu svedoče mistička otkrića, koja su, u biti, otkrovenja označitelja bez smisla, označiteljskog ne-smisla, čistog označitelja.

* Brojevi u zagradama označavaju pozivanje na literaturu koja sledi.

LITERATURA

1. Paul-Laurent Assoun: C'est donc la chose toujours. -Nouvelle revue de la psychanalyse. -No 29. Gallimard. Paris. 1984.
2. Sigmund Freud: Au-delà du principe de plaisir. Essais de psychanalyse. Payot. Paris. 1970.
3. Jacques Lakan: Logique du fantasme sténogratike beleške.
4. Žak Lakan: Značenje falusa. Spis. Prosveta. Beograd. 1983.
5. Nicol Loraux: Le fantôme de la sexualité -Nouvelle revue de la psychanalyse. -No 29. Gallimard. Paris. 1984.
6. Robert Stoller: Le desir de faire mal. -Nouvelle revue de la psychanalyse. -No 29. Gallimard. Paris. 1984.
7. Donald Mijki Tomas: *Beli hotel*. Noiti. Beograd. 1984.